

Olvasmányélmények nyomában

Az olvasmányok tudatformáló szerepe kisebb-nagyobb mértékben szinte minden gyermek életében megfigyelhető. Akit már gyermekkorában szoros szálak fűznek az irodalomhoz, annál szinte biztosra vehető, hogy kapcsolata az irodalommal egész életre szólóan megalapozódott. Már a legzsengőbb korban, az óvodás korban is megnyilvánul a könyv iránti érdeklődés. Ekkor a „képolvasás” köti le a gyermek figyelmét. Az iskoláskor már igazi olvasnivalókkal látja el a gyermeket. A mesekönyvet felváltják más olvasmányok, novellák, elbeszélések, regények. A fejlődés során az érdeklődés a képzelet világa felől a valóság tájai felé irányul. A gyermek olvasmányok iránti érdeklődésének két nagy csomópontja a tudásvágy és az élmények iránti vágy. Mindkettő hatalmas ösztönző erő, s a még tapasztalatlan, cselekvéseiben korlátozott gyermeket előbb a környezet, később pedig a maga belső világának a felfedezésére, megismerésére sarkallja.

Az irodalmi művek megértésének és felfogásának, átélésének, gondolati értékelésének készsége csak rendszeres olvasás eredményeként válik az ember tulajdonságává. Ehhez nem elég a mű cselekményének a felfogása, a gondolati tartalom nyomon követése, hanem szükséges az írói kifejezőeszközök ismerete, ezek értékelése és a gondolati tartalom elemzése. Mindez hat az értelmi erők fejlődésére, az érzelmi élet harmóniájának kialakulására. Csak megfelelő szemléletmód kialakításával érhető el, hogy a gyermekek megkülönböztessék az értékest és értéktelet, kialakuljon kritikai érzékük.

A gyermekek olvasmányainak kiválasztása, ennek okai, tartalma rámutatnak érdeklődésükre, ugyanakkor képet adnak értékítéleteik szintjéről.

A kellő időben kézbeadott, esztétikai és pedagógiai szempontból megfelelő tartalmú könyvek ösztönző hatásúak a személyiség fejlődését tekintve.

10–11 éves gyermekek olvasmányélményei nyomába szegődve a pedagógus sok érdekes, értékes adat birtokába juthat, amelyet nevelőmunkájában felhasználhat. Előtérbe kerülnek azok a személyiségjegyek és esetleges viselkedési formák, amelyek a gyermekben olvasmányaik hatására alakulnak ki, vagy alakulnak át, s amelyek az adott szituációk, az irodalmi hőst érdekessé, vonzóvá, követendővé teszik. Úgyelni kell azonban arra, hogy az olvasmány hatáslehetőségei közül a megfelelő pozitív indíttatású motívumok kerüljenek előtérbe. Az élmények feldolgozásánál ez legyen az alapvető szempont, s ez mindenképpen egyezzen meg az ilyen korú gyermek belső igényeivel, érdeklődésével, irányultságával. Hogy ez megvalósuljon, már gyermekkorban ki kell alakítani az egyénben a helyes olvasás módját, rá kell vezetni a könyvekben rejlő személyiség-gazdagító értékek önálló feltárására.

Az olvasás hatásának kutatása, sok összetevőre kiterjedő vizsgálatot igényel. Ebből jelen tanulmány csak az élmények erkölcsi ítéletekben megnyilvánuló megjelenési formáit vizsgálja. Vizsgálódásom tárgya az volt, hogy milyen irodalmi mű hatása maradandó az 5., 6. osztályos tanulók esetében, mi jelentett élményt számukra, mi volt az a momentum, amelynek hatását élményként megőrzik.*

A vizsgálat során a tanulók adott témájú fogalmazásainak elemzésére, az olvasmányélményekről való beszélgetésekre, és az ilyen témákat feldolgozó órák anyagára

* A vizsgálatban 35 ötödik és 36 hatodik osztályos tanuló vett részt.

támaszkodtam. A tanév elején anélkül, hogy bármilyen orientáló szándékom let volna, a következő címmel fogalmazást írtam a gyerekekkel:

„A legszebb könyv, amit a szűnőd alatt olvastam.”

Az volt a célom, hogy spontán választott olvasmányokról és azok hatásáról kapjak képet. A következő segítő kérdéseket, szempontokat adtam a gyerekeknek.

Mi az, ami a könyvben különösképpen tetszett, felizgatott, meghatott, elszomorított, fellelkesített, illetve felvidített?

Miért ajánlanád társaidnak elolvasásra?

Az 5. osztályosok elsősorban meséket választottak fogalmazásuk témájául, míg a 6. osztályosok a kötelező és ajánlott olvasmányokon kívül a gyermek- és ifjúsági irodalom alkotásaiból válogattak.

A társaknak ajánlott művek gyakorisági sorrendje a 6. osztályban:

Gárdonyi G.: Egri csillagok	7
Tatay S. Kinizsi Pál	4
Fekete I.: Tüskevár	4
E. Kästner: Emil és a detektívek	2
E. Kästner: A két Lotti	2
Fekete I.: Vuk	2
Defoe: Robinson	2
Jack London: A vadon szava	1
Szamos Rudolf: Kántor a nagyvárosban	1
Dékány András: Matrózok, hajók, kapitányok	1
Mesék	6

A vizsgált gyermekcsoportok könyvhöz, olvasmányokhoz való viszonya függ attól is, hogy olvasási kultúrájuk milyen szintű: Olvasástechnika → értő olvasás → kritikai olvasás → kreatív olvasás. Aki az olvasás technikai részével küszködik, nem juthat igazi olvasmányélményhez. Az értő olvasás rendkívül bonyolult, összetett művelet, sok ismeret meglétét feltételezi, amelyeknek alapján ítéletet alkothat a tanuló az adott műről.

A kritikai olvasás feltételezi az ellentmondások felismerését, nagyobb fokú problémaérzékenységet, megfelelő értékítéletek alkotását.

A kreatív olvasás kialakulása – pl. a műben fellelhető problémák megoldási javaslatainak megfogalmazása – még nem jellemző a vizsgált korosztályra.

A tanulók érdeklődésének megítélésekor feltétlenül figyelniük kell azokra az egyéni eltérésekre, amelyek a környezet, a vérmérsékleti típusok és az értelmi fejlettség függvényei.

A tetszőmotívumok két csoportba sorolhatók. A gyerekek egy része a mű tartalmára vonatkozó gondolatokat fogalmazott meg, a többi pedig a mű főhőse magatartására utaló erkölcsi ítéleteket emelte ki. Előfordult azonban – ez a 6. osztályosokra vonatkozik – a két forma kombinációja is.

A mű tartalmára vonatkozó megfogalmazások:

	6. osztály	5. osztály
izgalmas, kalandos	9	1
mulatságos, felvidítő (vidám)	5	2
tanulságos	5	1
megható	2	
lelkesítő	2	
tartalmas	1	
szomorú	1	
hozzánk közelálló témát dolgoz fel	1	
élményteljes	1	

Mennyiségi és minőségi különbség mutatkozik az 5. és 6. osztályosok válaszaiban 6. osztályosok javára, akik differenciáltabban ítélnék, sokoldalúbban közelítik meg témát, a megfogalmazásaik is magasabb szintű fogalmi gondolkodásra utalnak.

Az irodalom jellemformáló erő. Az irodalmi mű hőse emberi tulajdonságok hordozója, vonzó és taszító vonások élnek benne. Hogy ezt hogyan ítélik meg a gyerekek, milyen tulajdonságok alapján választják kedvenc hőseiket, erről ad képet a következő összesítés:

A mű főhőseire vonatkozó tetszésmotívumok

	6. osztály	5. osztály
bátor	9	7
kitartó	5	
ügyes	4	
segítőképz	4	1
igazságos	3	3
becsületes	2	
erős	2	
eszes, bölcs	2	
akaraterős	2	2
hazaszerető	2	1
agyafúrt	1	3

A gyermekek által használt erkölcsi fogalmak, ítéletek színvonalában tükröződnek azok a tudattartalmak, amelyek utalnak ezen értékek interiorizálódására, az érzelmi és akarati azonosulás fokára. „... én is olyan szeretnék lenni.” fogalmazza meg egy 6. osztályos fiú, miután leírja Kinizsi Pál – mint az identifikáció tárgya – legjellemzőbb tulajdonságait. Álljon itt példaként egy olyan fogalmazásrészlet, amely gondolati tartalmával, érzelmi megközelítésével alátámasztja az előbbieket.

„Vilma doktorasszony.

Vilma 20 éves korában az egyetemre jelentkezett Zürichben. Ez a város adott lehetőségeket a nőknek, hogy orvosnak tanulhassanak. Nagyon sok küzdelmen ment keresztül, de végül letette a szigorlatokat. Mégis csak a „bába” táblát tehetette ki a kapura, ami ekkor szégyent hozott rá és a családjára.

Vilmában azt a nagy akaraterőt tiszteltem, hogy tovább tanult minden nehézség ellenére, s ha későn is, 50 éves korában orvossá avatták.” (6. o. lány.)

Az olvasott művek ajánlásának motívumai szorosan összefüggnek az előbbiekből fejtegetett „tetszésmotívumokkal”. Néhányat ezek közül felsorolok, azokat, amelyek a mélyebb elemző képességről tesznek tanúbizonyságot. (Meg kell ugyanakkor jelezni, hogy a gyerekek nem minden esetben tértek ki a könyvajánlás mikéntjére, indoklására, esetleg csak közvetett módon.) Ajánlom osztálytársaimnak, mert:

- tanulságos;
- megható;
- számunkra különösen érdekes témát dolgoz fel;
- a szereplők magatartása példa;
- a főhős példája követésre méltó stb.

„Én azért ajánlom elolvasni, mert Sosefélj az élete árán is kiszabadította a királylányt.” (5. oszt. fiú.)

„Még sok izgalmas, mulatságos és szomorú dolgot tartalmaz a könyv, olvassátok el ti is.” (6. oszt. fiú.)

„Azért ajánlom ezt a könyvet társaimnak, mert ebből megtudhatják, milyen az igazi kutya-bűség és tanulhatnak belőle.” (6. oszt. fiú.)

Az olvasmányokról való beszélgetések méginkább rámutattak azokra a tartalmi jellemzőkre, amelyek különösen megragadják az ilyen korú gyermekek képzeletét. A művek hatásának vizsgálatában megmutatózó jellemzők:

1. Szelektálás – A tanulók olvasmányaikból érdeklődésüknek, igényüknek megfelelő tartalmat ragadják ki.
2. Érzelmek és gondolat tartalom összefüggései – Az olvasmányok szereplőinek magatartása olvasóik gondolatvilágát, érzelmvilágát alakítja.
3. Ítéletképeség alakulása – Pozitív, negatív viselkedési formák megítélése.
4. Tevékenységre indító jelleg.

A mesét, elbeszélést vagy regényt olvasó gyermek vagy gyermekcsoport könnyen alakítható a történetet aktívan befogadó „színijátékoszá”. Ez a spontán rögtönző forma jó lehetőséget nyújt ahhoz, hogy a gyermekek beleéljék magukat az irodalmi hős szerepébe, elgondolkodjanak az adott szituáción és saját egyéni elgondolásaik is átszövik aktív tevékenységüket.

A gyermek és az irodalmi művek kapcsolatában az önkéntes és játékos érintkezés az olvasmányanyaggal döntő személyiségalkító tényező. A gyermek gondolatban szembe kerül minden lehetséges helyzettel és problémával. Olyan lehetőségeket él végig játékos formában, amelyek jelen életével állnak összefüggésben, de már a jövő távlatait is feltárják előtte. Ezáltal érzelmviláguk gazdagodik, maguk is keresik a pozitív, alkotó tettek lehetőségét. Így válhatnak önállóan gondolkodni, kérdezni, ítélni tudó egyéniségekké.

Az olvasás hatása a gyermekeknél sok területen érezhető. A keveset olvasó tanulók szóbeli és írásbeli megnyilatkozásai szegényes szókészletről, kezdetleges mondat szerkesztésről, a gondolatok laza kapcsolatáról árulkodnak.

A sokat olvasó tanulók viszont nemcsak tájékozottabbak, nemcsak gazdagabb szókincs, hajlékonyabb, csiszoltabb kifejezőképesség jellemzi őket, hanem gondolkodásuk is mozgékonyabb, ötletekben gazdag. Ezek a gyerekek a nevelő magyarázatait könnyebben, gyorsabban felfogják, biztosabban meg is őrzik emlékezetükben.

A gyermek fejlődésének figyelembevételével kell irányítani olvasmányaik kiválasztását. Figyelembe kell venni a szellemi szintkülönbségeket, azt, hogy kinek milyen a pillanatnyi olvasottsága, melyik a leghatékonyabb módja irodalmi érdeklődésük irányításának, hogyan használható fel az olvasmányokban rejlő értékek személyiségalkító hatása és végül, hogyan valósítható meg mindez az olvasás szórakoztató jellegének előtérbe kerülésével.

Összefoglalva leszögezhetjük, hogy a vizsgált két gyermekcsoport olvasmányélményei hozzájárultak, és jó lehetőséget jelentettek erkölcsi ítéleteik fejlesztéséhez, ugyanakkor rámutattak arra, hogy olvasmányaik élményanyaga – a jövő elképzeléseit alakító, értelem-érzelem- és akaratvilágát fejlesztő, világnézeti állásfoglalásait ösztönző hatásaival – az egyéni eltérések, az értelmi diszpozíciók, a környezet függvényeként nagy nevelő erőt jelent.

IRODALOM

Durkó Mátyás: Olvasás, megértés, Gondolat, Budapest, 1976.

Halász László: Irodalompszichológiai vizsgálatok. Tankönyvkiadó, Budapest, 1971.

Tótb Béla: Az általános iskolai tanulók irodalmi érdeklődésének pszichológiai vizsgálata, Akadémiai Kiadó, 1969.

Tótb Béla: Az olvasmányhősök tulajdonságainak megítélése 8–14 éves fiúknál. Pedagógiai Szemle, 1961/2.